

ОРГАНІЗАЦІЯ МОВЛЕННЕВОЇ ПРАКТИКИ В ПРОЦЕСІ НАВЧАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ПРИ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

У статті висвітлено психологічні, філологічні й педагогічні підходи до розуміння культури мовленнєвого спілкування, до якої належать комунікативні властивості професійного мовлення (змістовність, доречність, чистота, правильність, виразність, лаконічність, доступність) та екстралінгвістичні засоби спілкування (дикція, інтонація, фразовий наголос, паузи, ритм, тембр, темп і сила голосу), обґрунтовано значення комунікативності як складника професіоналізму майбутніх фахівців; підкреслено необхідність стимулювання мовленнєвої практики в контексті формування мовної особистості.

Ключові слова: мовленнєва практика, діалогічне мовлення, комунікативно-творча індивідуальність, майбутній фахівець, комунікативні властивості, монологічне мовлення, професійна підготовка, екстралінгвістичні засоби спілкування.

При формуванні культури професійного спілкування майбутніх фахівців у процесі фахової підготовки особливу увагу необхідно приділити одному з найбільш актуальних напрямів розвитку сучасної особистості, а саме – проблемі мовлення. Не підлягає сумніву той факт, що культура мовленнєвого спілкування, до якої належать комунікативні властивості професійного мовлення (змістовність, доречність, чистота, правильність, виразність, лаконічність, доступність) та екстралінгвістичні засоби спілкування (дикція, інтонація, фразовий наголос, паузи, ритм, тембр, темп і сила голосу), є одним з найвпливовіших показників рівня розвитку культури професійного спілкування у майбутніх фахівців.

На сьогодні найвищим рівнем формування мовної особистості й виявом культури спілкування вчені вважають “рівень володіння фаховою мовною (терміносистемами, фразеологією, композиційно-жанровими формами текстотворення)” [6, с. 2].

Мета статті – висвітлити психологічні, філологічні й педагогічні підходи до розуміння культури мовленнєвого спілкування, до якої належать комунікативні властивості професійного мовлення (змістовність, доречність, чистота, правильність, виразність, лаконічність, доступність) та екстралінгвістичні засоби спілкування (дикція, інтонація, фразовий наголос, паузи, ритм, тембр, темп і сила голосу), обґрунтувати значення комунікативності як складника професіоналізму майбутніх фахівців.

На значущість розвитку професійного мовлення у майбутніх фахівців наголошують відомі вчені-педагоги: Н. О. Воскресенська, С. І. Дорошенко, М. І. Ілляш, Н. А. Коваль, Л. І. Мацько, А. О. Свашенко, М. М. Русанівський, О. М. Хорошковська та ін.

Виразне мовлення – це справжній прояв культури спілкування, воно допоможе майбутнім фахівцям створити атмосферу колективного естетич-

ного порозуміння. Слухові враження, як відомо, часто є найдієвішими та найсильніше впливають на співрозмовника. Адже, як зазначав В. А. Сухомлинський, мовленнєва культура людини – це дзеркало її духовної культури. Найважливішим засобом впливу на особистість, облагородження її почуттів, душі, думок, переживань є краса і велич, сила і виразність слова [8, с. 207].

М. І. Ілляш під поняттям “культура мовлення” розуміє: 1) володіння літературними нормами на всіх мовних рівнях, в усній та писемній формі мовлення, уміння користуватися мовностилістичними засобами та прийомами з урахуванням умов і цілей комунікації; 2) упорядковану сукупність нормативних мовленнєвих засобів, вироблених практикою людського спілкування, які виражають зміст мовлення й задовольняють умови та мету спілкування; 3) самостійну лінгвістичну дисципліну [4, с. 5–6].

На жаль, мовлення недосвідченого фахівця часто буває сухим, монотонним, невиразним. Під час такого спілкування навколо логічних центрів відсутнє чітке групування слів, що, відповідно, гірше сприймає співрозмовник. Дуже часто мимовільні паузи, зумовлені не логікою змісту, а невмінням правильно розподіляти дихання, відсутність інтонаційного зв'язку між окремими фразами заважають розуміти суть професійного мовлення. Майбутній фахівець отримує замовлення, консультує, роз'яснює, переконує, виступає посередником при вирішенні різних питань, може вступати у дискусію, полеміку тощо. Отже, оптимальна мовленнєва поведінка в будь-яких комунікативних ситуаціях для майбутніх фахівців є професійною нормою, а володіння усним словом, яке є важливим засобом взаєморозуміння, переконання, інструментом позитивного впливу на особистість, є професійно необхідним.

Саме тому майбутні фахівці повинні опанувати всіма особливостями мовних засобів, мати багатий запас лексики, володіти різними жанрами та стилями мовлення, вміти говорити точно, виразно, стисло та правильно. На думку Л. І. Мацько, формування мовної культури, тобто навичок і поведінки мовного спілкування, здійснюється поступово й неухильно, якщо молода людина свідомо ставиться до вдосконалення своєї мовної особистості й ставить за мету досягти високої мовної культури [6, с. 3].

До основних характеристик виразного мовлення науковці зараховують: дихання, голос, дикцію (вимову), інтонацію (тон), темп та ін. [1, с. 164]. І тільки належне оволодіння кожною складовою техніки мовлення може гарантувати високу якість культури професійного мовлення.

Для вдосконалення мовленнєвих навичок необхідно розуміти сутність мови й мовлення як засобів спілкування, знання особливостей сприймання усного мовлення. Тому навчання основам мовленнєвого спілкування необхідно приділяти увагу при проведенні таких нетрадиційних лекцій, як лекція-діалог, проблемна лекція та лекція – прес-конференція, на яких безпосередньо відбувається спілкування між усіма учасниками навчального процесу. Також формування мовленнєвих навичок потрібно

вдосконалювати на практичних заняттях, при обговоренні теоретичного матеріалу, виконанні різноманітних вправ при виступах та обговоренні рефератів. Викладач повинен слідкувати за основними правилами дикції, темпом та тембром голосу, а також чистотою, виразністю та правильністю мовлення. Покращення техніки мовлення здійснюється й під час проходження виробничої практики, де студенти безпосередньо спілкуються з фахівцями. Необхідно застосовувати монологічну й діалогічну форми мовленнєвої діяльності студентів у навчальному процесі та позанавчальній діяльності. Якість формування мовленнєвої культури залежить не тільки від використання певної кількості наукової та професійної інформації, а й від творчої діяльності студента та можливостей її засвоєння, емоцій викладача, його вміння систематично включати студентів у роботу, засвоювати мовленнєві знання і вміння не тільки на заняттях, а й у процесі самостійної роботи [6].

Для формування екстралінгвістичних засобів, які безпосередньо впливають на культуру спілкування майбутніх фахівців, потрібно впровадити на практичних заняття з “Української мови за професійним спілкуванням” тренінгові вправи з техніки мовлення.

За допомогою тренінгових вправ у студентів удосконалюватиметься техніка мовлення, що передбачає оволодіння фонаційним диханням, голосом, дикцією, основними якостями професійного голосу (гучність, милозвучність, легкість, шумостійкість, адаптивність, витривалість, сугестивність).

Техніка мовлення – це “навички, вміння реалізувати мову в конкретній мовленнєвій ситуації так, щоб вона справляла на слухача евристичне (інтелектуальне), емоційно-естетичне, спонукальне враження” [1, с. 164]. Сьогодні в педагогіці розроблено систему вправ з техніки мовлення, яка в основному спирається на досвід театральної педагогіки (система К. С. Станіславського), що розглядається як комплекс навичок у мовленнєвому диханні, голосоутворенні та дикції, та надає фахівцеві змогу донести до слухача багатство змісту необхідної інформації.

Адже, як слушно наголошував К. С. Станіславський, кожен фахівець-професіонал повинен володіти виразними даними, щоб бути по-справжньому талановитим; тобто: мати гарний голос, володіти дикцією, мімікою, жестами та ін. [7, с. 469].

Із метою формування в майбутніх фахівців техніки мовлення під час занять пропонуємо використовувати тренінгові вправи, які були апробовані у вищих навчальних закладах та описані в наукових роботах В. Ц. Абрамяна, С. М. Амеліної, Ю. П. Єлісовенка, П. Г. Лузан, А. П. Овчиннікова, В. М. Теслюк, В. В. Федорчу, Л. М. Шовкун та ін., проте адаптовані нами до професійної діяльності майбутніх фахівців.

Значну роль під час навчання майбутніх фахівців приділялося основним характеристикам голосу, при цьому голос є найголовнішим елементом техніки мовлення та виконує важливу роль у процесі спілкування майбут-

ніх фахівців. Голос стимулюється інтелектом самого мовця, його емоціями та волею і залежить від таких характеристик:

1. Сила голосу (звучність, гучність) залежить не від зусиль, які призводять до напруження м'язів, а від активності роботи мовленнєвого апарату, вміння правильно користуватися резонаторами голосу. Майбутнім фахівцям потрібно обирати середню гучність, не говорити тихо та ніколи не вдаватися до підвищення гучності або крику.

2. Темп мовлення повинен бути жвавим, але не швидким. Жвава манера говорити, швидкий темп мовлення свідчать про імпульсивність співрозмовника, його впевненість у собі; спокійна повільна манера вказує на незворушність, розважливність; помітні коливання швидкості мовлення говорять про недолік урівноваженості, непевність, легку збуджуваність людини.

3. Артикуляція – це чітка вимова слів, складів та звуків. Вона є професійно необхідною у мовленні, оскільки сприяє правильному сприйманню мовлення співрозмовником.

4. Висота голосу (політність) – здатність голосу виділятися на тлі інших звуків. Майбутні фахівці повинні регулювати висоту голосу, пам'ятаючи, що високий голос властивий людині, у якої мислення і мовлення є значною мірою інтелектуальними продуктами; низький грудний голос свідчить про те, що мислення і мовлення супроводжуються підвищеною емоційністю, що вони природні, а не штучні; високий пронизливий голос – ознака страху і хвилювання; низький тон голосу – розслабленість, спокій.

5. Діапазон голосу – це його об'єм. Під час мовлення не потрібно звужувати діапазон голосу, бо це призводить до монотонності, що знижує сприймання інформації, послаблює вплив мовлення.

Під час мовлення слід значну увагу приділяти паузам, які можуть зумовлюватись різними причинами, а саме: бажання надати наступним словам додаткової сили; щоб подумати над подальшими діями; щоб дати співрозмовникові можливість висловитися; паузи у скрутному становищі, зумовлені сподіванням на те, що співрозмовник заговорить і зніме напругу, й паузи тактичні – також з розрахунку, що візьме слово партнер, але вже з інших міркувань [3, с. 199–201].

Таким чином, робота над голосом повинна складатися з відшукування під нашаруванням звичок свого природного вільного голосу, того звучання, яке виникає легко, вільно, без м'язових зусиль і є максимально органічним [2, с. 44].

Після об'єктивного оцінювання власних мовленнєвих здібностей варто розпочати регулярні заняття для виправлення виявлених недоліків, слабких боків мовлення (тренувати дихання, відпрацьовувати дикцію, темп, силу голосу та ін.), адже голос майбутніх фахівців повинен бути яскравим, звучним, чітким, привертати увагу.

Під час відпрацювання вправ з техніки мовлення студенти опановують уміння знаходити потрібну силу голосу, уникати монотонності мовлення, і водночас, говорити з чіткою дикцією. Дуже вдалим прикладом цього є досвід А. С. Макаренка, який, удосконалюючи свій голос та дикцію, підкреслював: “Я став справжнім майстром тільки тоді, коли навчився говорити “Іди сюди” з 15–20 відтінками, коли навчився давати 20 нюансів на обличчі, в постаті й у голосі. І тоді я не боявся, що хтось до мене не підійде або не почує того, що треба” [5, с. 252].

Виконанням таких вправ, дібраних викладачем відповідно до інтелектуальних і психологічних особливостей студентської групи, можна домогтися вагомих успіхів у розвитку техніки мовлення майбутніх фахівців у необтяжливій формі. При цьому навчити їх розумінню того, що усне мовлення тоді повноцінне, переконливе, коли спирається на спостережливість та увагу.

Отже, вправи з техніки мовлення допоможуть майбутнім фахівцям оволодіти фонаційним диханням, голосом, дикцією та основними якостями їх професійного голосу (необхідними гучністю, тоном, висотою, артикуляцією та ін.).

Список використаної літератури

1. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення / Н. Д. Бабич. – Львів : Світ, 1990. – 232 с.
2. Глазунов С. В. Основи ораторського мистецтва та методики проведення навчальних занять : навч. посіб. / С. В. Глазунов. – Донецьк : РВВ НДУ, 2001. – 144 с.
3. Загнітко А. П. Українське ділове мовлення: професійне і непрофесійне спілкування / А. П. Загнітко, І. Г. Данилюк. – Донецьк : БАО, 2004. – 480 с.
4. Ильяш М. И. Основы культуры речи / М. И. Ильяш. – Киев ; Одесса, 1984. – 188 с.
5. Макаренко А. С. О моём опыте / А. С. Макаренко // Сочинения: в 7 т. – Т. 5. – Москва : АПН РСФСР, 1951. – С. 248–272.
6. Мацько Л. І. Матимемо те, що зробимо / Л. І. Мацько // Дивослово. – 2001. – № 9. – С. 2–3.
7. Станиславский К. С. Работа актера над собой / К. С. Станиславский. – Москва : Искусство, 1951. – 352 с.
8. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям / В. А. Сухомлинский. – Киев : Радянська школа, 1973. – 288 с.

Стаття надійшла до редакції 24.02.2015.

Трофимук К. В. Организация речевой практики в процессе учебного взаимодействия при подготовке будущих специалистов

В статье освещены психологические, филологические и педагогические подходы к понятию культуры речевой деятельности, к которой принадлежат коммуникативные особенности профессиональной речи (чистота, правильность, выразительность, лаконичность и пр.) и экстралингвистические способы общения (дикция, интонация, ритм, тембр и пр.).

Ключевые слова: будущий специалист, профессиональная подготовка, речевая практика, коммуникативные особенности, экстралингвистические способы общения.

Trofimuk K. Organization of Speech During Practice Training co-Operation in Preparing the Future Experts

In the article the psychological, philological and pedagogical approaches to understanding the culture of speech communication, which includes professional speech communi-

cation properties (content, relevance, clarity, accuracy, precision, conciseness, accessibility) and extra means of communication (diction, intonation, accent phrase, pause rhythm, tone, pace and power of voice), reasonably communicative value as a component of professionalism of future specialists.

The need to stimulate speech practices in the context of linguistic identity. To form extralinguistic means which directly affect the communication culture of future specialists, to be implemented in practical classes "Ukrainian language for professional communication" training exercises with speech technology. With training exercises the students will be improved broadcasting technique that involves the mastery background breath, voice, diction and mastering the basic qualities of a professional voice (volume, sonority, height, adaptability, endurance, suggestibility).

The quality of the formation of speech culture depends not only on the use of a certain number of scientific and professional information, but also on the creative activity of the student and the possibilities of mastering emotions a teacher, his ability systematically to include students in the work, to learn speech skills not only in the classroom but also in the process of independent work. Optimal speech behaviour in all communicative situations for future professionals, is the professional norm, and the spoken word, which is an important means of understanding, beliefs, instrument of positive influence on a person is professionally necessary. Exercise technique skills will help future professionals to master fonatine breathing, voice, diction and basic qualities of their professional voice (necessary volume, tone, height, articulation).

Key words: *future specialist, training, speech practice, without communication features, extralinguistic communication modes.*